

УДК 821.161.2"19"Пилипенко (045)

МІСЦЕ С. ПИЛИПЕНКА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ХХ СТОЛІТТЯ

Грачова Т.М., Мельничук І.В.

Маріупольський державний університет

Досліджено роль С. Пилипенка у національному літературному процесі ХХ ст. Зазначено вагомий внесок митця у тогочасну літературну полеміку. Визначено основні естетичні концепти автора стосовно перспектив розвитку вітчизняного літературного дискурсу. Виділено домінуючі риси творчого почерку письменника у різних жанрових формах. Накреслено перспективи аналітичної оцінки творчості С. Пилипенка.

Ключові слова: дискурс, полеміка, стиль, літературний процес, періодика, національна культура.

Постановка проблеми. Постать С. Пилипенка в українському загальнокультурному просторі займає вагоме місце з огляду на його суттєвий вплив на розвиток вітчизняного літературного процесу 20-х рр. ХХ століття. С. Пилипенко – активний громадський діяч своєї епохи, що палко і самовіддано відстоював власні переконання як журналіст, фундатор літературної організації «Плуг», учасник літературної дискусії 1925 – 28 років ХХ століття. Він був автором низки художніх творів епічних жанрів, демонстрував свою естетичну оцінку дійсності, активізуючи увагу читачів на злободенних культурних проблемах тогочасної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Р. Мельників справедливо називає С. Пилипенка «однією з найвидатніших постатей часу» [4, с. 5]. При цьому слід зауважити, що аналітичні літературознавчі розвідки авторитетних учених (Ю. Лавріненка, В. Дончика, Ю. Коваліва, М. Шкандрія, С. Павличко та ін.) стосовно діяльності С. Пилипенка у мистецькому дискурсі початку ХХ століття мають здебільшого характер негативних нотаток з приводу естетичної позиції ідеолога «Плугу», яку він відверто декларував у полеміці з М. Хвильовим. На слухний погляд О. Мукомела, «нинішні літературознавці та культурологи здебільшого згадують ім'я Сергія Пилипенка тільки як фундатора «Плуга» з його «масовізмом», однобоко оцінюючи значення цієї організації та її керівника без коректив на тодішні соціально-політичні і духовні реалії української громадськості» [4, с. 6]. Однією із спроб подолати усталені багаторічні стереотипи сприйняття особи С. Пилипенка в українському літературознавстві є «Шкіц до портрета Сергія Пилипенка» Р. Мельніківа, де автор сподівається «бодай частково передати багатогранність його таланту та велич постаті» [4, с. 31].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на потужний вплив С. Пилипенка на український літературний процес ХХ ст. та недостатню кількість неупереджених фахових розвідок стосовно його діяльності у різних сферах вітчизняного культурного простору автори статті вважають за доцільне акцентувати увагу на основних естетичних концептах митця, що мали втілення на сторінках його художніх текстів.

Мета статті. Мета роботи – об'єктивно визначити місце С. Пилипенка у національному літературному просторі ХХ ст. Основними завдан-

нями автори статті бачать неупереджену оцінку творчого спадку С. Пилипенка з акцентом на стилізових особливостях автора у контексті поточного літературного процесу.

Виклад основного матеріалу. Соціокомунікативна та культурна сфери суспільно-політичного життя України 20-30 років ХХ століття – явище багатовекторне, полісемантичне. Періодика цього періоду була тим медіасуб'єктом, що відображав специфіку вітчизняного літературного процесу у його багатовимірності, надавав реципієнтам інформаційне поле щодо полемік і дискусій, ідеологічних та естетичних канонів літературних організацій, отже формував ціннісно-функціональний та комунікаційний статус літератури. Активна журналістська діяльність С. Пилипенка разом з його однодумцями й опонентами допомогла загостренню на сторінках тогочасних періодичних видань багатьох концептуальних питань стосовно шляхів розвитку національної культури. Одним з актуальних питань, що у полемічному дискурсі набуло широкого висвітлення з боку митців загалом і С. Пилипенка зокрема, стало визначення шляхів розвитку української літератури із збереженням національної автентичності.

З позиції новітнього літературознавства, що прагне «спробувати прочитати по-новому, без колишніх упереджень і нав'язливих стереотипів літературний процес 20-х років, позбутися застарілих оцінок і висновків» [1, с. 17], ідеологічна та естетична позиції керівника Спілки селянських письменників була неоднозначною. З одного боку, «масовізм» і «просвітянство», бажання «нагодувати» читача «звичайним чорним хлібом» (літературу, що має чітко регламентовані ідеологічні орієнтири та вимоги щодо змісту і форми художнього твору); з іншого боку, залучення широкого кола творчої молоді до літературної справи, видання масових серій художньої літератури, популяризація українських письменників на сторінках плужанських видань тощо.

У процесі літературної дискусії 20-х років ХХ ст. С. Пилипенко активно декларував свої естетичні константи у статтях, нотатках, рецензіях, документах, що регламентували діяльність Спілки селянських письменників «Плуг». У статті «Підсумки літ дискусії 25/26 року» автор зазначив, що літературна дискусія «коріння свої має в далекому минулому і являється по суті новим етапом тих суперечок про шляхи розвитку культури на Україні, що точилися між найкращими проводирями українського культурно-громадського життя ще 70 років тому...» [4, с. 444].

І хоча С. Пилипенкові опоненти часто дорікали неуважність до художньої якості витворів словесного мистецтва, сам автор позитивною стороною дискусії відзначив «підвищення вимоги щодо кваліфікації художніх творів», покликання до «самоудосконалення, вдумливої поглибленої праці» письменників [4, с. 446]. Маючи за мету задоволення «культурних потреб робітничо-селянських мас України» [4, с. 390] ідеолог плужан прагнув «більше досконалості, більше мистецьких досягнень, майстерства» [4, с. 390], коли йшлося про письменницьку діяльність. С. Пилипенко наполегливо декларував власну ієрархію естетичних вимог, що висувалися до художнього твору як мистецького явища. Одним з пріоритетів автора була читабельність художнього словесного тексту, його доступність широкому колу читачів, більша частина яких, на думку митця, ще не мала відповідного загальнокультурного потенціалу.

На сторінках Ідеологічної платформи «Плугу» С. Пилипенко з однодумцями зауважив фундаментальні вимоги щодо змістових і формальних ознак художнього твору. Маючи за мету «організувати психіку й свідомість трудових мас» [4, с. 603], плужани орієнтувалися у художній творчості на створення широких картин із життя революційного селянства. Підкреслюючи домінування соціального змісту художнього твору, С. Пилипенко декларує прагнення до створення єдиного образу (носія відповідного змістового навантаження), що протягом твору має динамічно розгортатися. Інші, другорядні «роздрібні» образи, на думку автора, будуть лише зайвою «мозаїчною орнаментовкою», що буде «розгублювати увагу» читачів.

Визнаючи, що «гармонійна художня синтеза змісту і форми дає найвищі, найліпші зразки мистецької творчості» [4, с. 603], С. Пилипенко підкреслює необхідність наближення форми творів «до найбільшої широти, простоти й економії художніх засобів» [4, с. 603]. Пов'язуючи зміст художнього тексту в переходову революційну добу з різними формами класової боротьби (у дусі часу), ідеолог плужан прагне урізноманітнити зміст художніх текстів, а відповідно й «вибір художніх засобів для оформлення того змісту» [4, с. 603]. При цьому С. Пилипенко наголошує на доцільності використання художнього досвіду попередників (репрезентантів вітчизняного і світового літературного дискурсу).

Протиставляючи свою естетичну концепцію у плані форми художнього твору позиції футуристів, символістів, імажиністів, фундатори плужанства заперечують «культивування форми», відкидають надмірне захоплення ритмом, фонічними засобами як самоціллю, бо це, на їх погляд, негативно впливатиме за зміст художніх текстів. З метою створення «нової синтетичної форми революційної пролетарської літератури» [4, с. 604] теоретик «Плугу» прагне виявити її нові принципи і типи «шляхом практичного оволодіння старими літературними формами й перегартуванням їх у новому класовому змісті» [4, с. 604].

З позицій сучасної науки ідеологічні й естетичні пріоритети С. Пилипенка, звичайно, потребують суттєвих коригувань. Однак давати їм об'єктивну оцінку можна лише з огляду на період декларування, з урахуванням специфіки літературного, соціального, політичного життя означеного періоду.

Теоретичні константи С. Пилипенка мали практичне втілення на сторінках його художніх текстів. Творча спадщина митця жанрово репрезентована байками, оповіданнями, новелами, гуморесками. Його твори здобули схвальної оцінки Олександра Олеса, Майка Йогансена, Івана Сенченка, Г. Майфета, О. Ладена.

З 1918 року ім'я С. Пилипенка у вітчизняному літературному процесі асоціюється, перш за все, з байкарською практикою (улюбленою жанровою формою автора), що дозволила письменнику «вплинути на формування світогляду якнайширших кіл малописьменного й неписьменного люду» [4, с. 20]. Безумовно, привертає увагу той факт, що на сюжетному рівні байка С. Пилипенка повністю відійшла від Езопової. Сюжети байок С. Пилипенка є цілком оригінальними та злободенними. В основному байкарський спадок автора має соціальну, політичну та морально-етичну спрямованість. Зокрема, тематика байки «Два коні» знаходиться у соціально-політичній площині, оскільки мораль її пов'язана з народами, що маючи різні стартові умови і можливості, змушені підкорятися умовам і нести тягар спільних проблем. Прозорою є алегорія байки «Нарада раків», де в образі щук автор відтворив панство, а в образі карасиків – безпорадних селян. Мораль байки – «панів усіх – мітлюю» [4, с. 322] є злободенною. У байці «Мандат» С. Пилипенко порушив ще одну з актуальних тогочасних проблем – влади формального ідеологічного папірця (мандата) над людиною. Байка «Петрусєва хата» розвінчує ідею кардинального оновлення, що межує з бездумною деструкцією. Ця концепція мала своїх прихильників у тогочасному суспільстві.

У морально-етичній площині можна трактувати зміст балад «Чабаненко», «Отара», «Гусак і Ластівка», де С. Пилипенко акцентує увагу читачів на проблемах нездорових амбіцій, пихатості формальних лідерів, поверховості і легковажності у справах. Складається враження, що сюжетні колізії цих творів мають автобіографічні алюзії, пов'язані з професійною діяльністю митця. Особливо голосно цей акцент звучить у байці «Допомога». Цей твір має розлогий сюжет, динамічність якого досягається, в основному, за рахунок мовної партії персонажа. Мораль байки, порівняно з іншими творами цього жанру, також детально прописана автором. Враховуючи підсилену експресивність художнього тексту, стає зрозумілим, що С. Пилипенко порушив у байці «Допомога» одну з тих проблем, що автора стосувалася безпосередньо – складних відносин між літераторами і критиками у тогочасному літературному процесі. С. Пилипенко виступає у творі на підтримку письменника, чия творча діяльність знаходиться під ретельним (фатальним) контролем зі сторони критика. Помітно при цьому, що відмежуватися від «товариської» допомоги «люблого критика» ліричний герой не може. Окремі деталі байки вказують читачеві на домінуючі тенденції тогочасного літературно-критичного дискурсу – пошук серед літераторів «ухилистів» та тих, хто наважується виступати проти «керівництва». Не дивно, що у цих умовах митець у байці С. Пилипенка змушений в очікуванні критики «тремтіти, як лист» [4, с. 331].

Байкарська спадщина Сергія Пилипенка стала наочною ілюстрацією естетичних переконань автора (орієнтація на масового читача, соціальна ідейно-тематична спрямованість, прозорість і динамічність сюжету, простота засобів увиразнення художнього тексту).

Прозовий художній доробок С. Пилипенка має більшу художню цінність порівняно з байками. І. Сенченко слушно поставив прозу письменника в один ряд з кращими репрезентантами тодішнього прозового дискурсу. Рецензії О. Ладена (1928 р.) [2] і Г. Майфета (1930 р.) [3] на прозову збірку С. Пилипенка «Тисячі в одиницях» також містять цілком позитивну оцінку естетичної якості художніх текстів письменника. Критики відзначили наявність у творах С. Пилипенка ясного сюжету, що відповідає принципам художньої правди, чіткої композиційної побудови, добре розроблених психологічно вмотивованих образів-персонажів. З огляду на вищезазначене автори рецензій акцентують увагу на тому, що С. Пилипенко – прозаїк відзначається читабельністю, оскільки його художні тексти здатні викликати естетичне задоволення як у підготовленого читача (інтелігента), так і недосвідченого селянина.

Деякі прозові твори письменника, на думку авторів статті, заслуговують окремої читацької уваги. Зокрема, прикладом оригінального художнього осмислення теми кохання є оповідання «Любовні пригоди». Вічна для світового художнього дискурсу тема «маленької людини», у душі якої вирують космічні пристрасті, вирішується С. Пилипенком досить цікаво. Сюжетно-композиційна організація твору (два листи і лаконічні коментарі до них) дозволила письменнику максимально повно розкрити основну ідейно-тематичну, емоційно-настрійову концепцію художнього тексту. Авторів блискуче вдалося намалювати повний психологічний портрет як мінімум двох персонажів – закоханого у редакційну машиністку Карпа Макаровича та його дружини. Оповідання не переобтяжене подробицями з життя героїв, картинами побуту, інтер'єрними деталями; навіть мовна партія персонажів максимально обмежена автором. Листи у творі несуть на собі основне емоційно-змістове навантаження. Саме з них

читач дізнається про те, що «завжди сумитний, з повільними хуторянськими рухами, опецькуватий чоловічок, із брезькуватим, невиразним обличчям гемороїдального молодшого бухгалтера якогось підвалу якоїсь дрібної господарчої установи» [4, с. 55] шаленіє від неподільного кохання. Авторів повною мірою вдалося передати силу почуттів Карпа Макаровича, його мрії і сподівання. Художньо довершено показано у творі стан людини, у безрадісне життя якої увірвався «метеор» кохання.

У другому листі – майстерно змальовано трагедію зрадженої жінки, що захищає свій родинний затишок («сурогат сумирного життя», «міраж приязні, кохання» [4, с. 60]) із скаженою пристрастю. Вона також кохає, однак її почуття задушене побутом, життєвими проблемами. Авторів вдалося глибоко зануритися у психологію жінки, що страждає від ревнощів, перелякана від можливості втрати ілюзії родинного щастя.

С. Пилипенко показав сильні характери і глибокий родинний конфлікт у міщанському середовищі початку ХХ століття максимально точно і психологічно переконливо. Художньо довершено вдалося митцеві відтворити стан максимального душевного і фізичного збудження людини, коли почуття виходять з-під контролю і вона здатна на імпульсивні рефлексії.

Слід зауважити, що в українському прозовому дискурсі авторів, твори яких орієнтовані на широкий читацький загал та мають при цьому безперечну художню цінність, не багато.

Висновки і пропозиції. С. Пилипенко – митець широкого культурного діапазону, знакова постать літературного процесу початку ХХ ст., творча спадщина якого досі не набула належної літературознавчої оцінки. Перспективними можна вважати літературознавчі розробки, що безпосередньо мали б предметом осмислення конкретні художні твори автора різних жанрових варіантів під кутом зору їх стильової своєрідності. А також, на думку авторів статті, повної ґрунтовної наукової оцінки потребує громадська та журналістська діяльність С. Пилипенка з огляду на його значний внесок у літературний процес початку ХХ століття.

Список літератури:

1. Двадцять років: літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті. Упоряд. В.Г. Дончик. – К.: Дніпро, 1991. – 366 с.
2. Ладен О. [Рецензія на книгу] Пилипенко С. Тисячі в одиницях: Збірка оповідань. Вид-во «Укр. Робітник», 1928 / Молодняк. – 1928. – № 10.
3. Майфет Г. [Рецензія на книгу] Пилипенко С. Тисячі в одиницях: Збірка оповідань / Друге, доповнене видання. – Х.: ДВУ, 1929 // Червоний Шлях. – 1930. – № 3. – 227 с.
4. Пилипенко С. Вибрані твори / Упоряд., передм., прим. Ростислава Мельникова. – Київ: Смолоскип, 2007. – 887 с.
5. Хвильовий М. Твори: У 2 т. / Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 925 с.

Грачова Т.Н., Мельничук И.В.

Мариупольский государственный университет

МЕСТО С. ПИЛИПЕНКО В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ОБЩЕКУЛЬТУРНОМ ПРОСТОРЕ XX ВЕКА

Аннотация

Исследована роль С. Пилипенко в национальном литературном процессе XX века. Определен существенный вклад мастера в литературную полемику того времени. Выделены основные эстетические концепты автора относительно перспектив развития отечественного литературного дискурса. Определены доминантные черты творческого почерка писателя в разных жанровых формах. Выделены перспективы аналитической оценки творчества С. Пилипенко.

Ключевые слова: дискурс, полемика, стиль, литературный процесс, периодика, национальная культура.

Grachova T.N., Melnychuk I.V.

Mariupol State University

S. PILIPENKO'S PLACE IN THE NATIVE GENERAL CULTURAL SCOPE OF THE 20TH CENTURY

Summary

There is studied the role of S. Pilipenko in the national literary process of the twentieth century. There is determined a significant contribution of the master to the literary polemics of that time. There are identified the main author's aesthetic concepts relative to the prospects for the development of the native literary discourse. The dominant features of the writer's creative writing in different genre forms are defined. There are highlighted the prospects of an analytical assessment of S. Pilipenko's creative work.

Keywords: discourse, polemics, style, literary process, periodicals, national culture.